

Βιβλιοπαρουσίαση

Ο John Mulgan και η Ελληνική Αριστερά των C.-Dimitrios Gounelas and Ruth-Parkin-Gounelas (Wellington, New Zealand: TE Herenga Waka University Press, 2023)

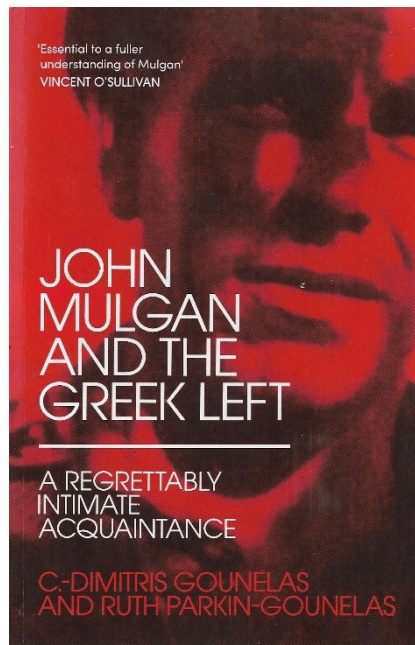
Γρηγόρης Θ. Παπανίκος

Το βιβλίο ασχολείται με τη δράση του John Mulgan, ο οποίος στις 11 Σεπτεμβρίου 1943 έφθασε στην Ελλάδα ως μέλος της αγγλικής αποστολής για να βοηθήσει στον αγώνα κατά του Άξονα. Το βιβλίο επικεντρώνεται περισσότερο στις εμφύλιες συγκρούσεις παρά στη δράση εναντίον των κατακτητών. Ο ήρωας του βιβλίου γεννήθηκε στη Νέα Ζηλανδία στις 31 Δεκεμβρίου 1911 και πέθανε στο Κάιρο στις 26 Απριλίου 1945 σε ηλικία 33 ετών.

Ο εμφύλιος πόλεμος της Ελλάδας τη δεκαετία του 1940 έχει γίνει αντικείμενο πολλών ερευνών. Η μελέτη αυτού του αδελφοκτόνου πολέμου ξεκινά με την οργάνωση της Εθνικής Αντίστασης εναντίον των κατοχικών δυνάμεων της περιόδου 1940-1944. Όπως έχω αναλύσει στο βιβλίο μου (Παπανίκος, 2020), ο

εμφύλιος ξεκίνησε ταυτόχρονα με την οργάνωση της εθνικής αντίστασης. Διαφορετικές ιδεολογικές, πολιτικές και στρατιωτικές ομάδες συμμετείχαν στην αντίσταση με την ελπίδα ότι μετά την απελευθέρωση θα μπορούσαν να επιβάλουν ένα δικό τους πολιτικό σύστημα. Μετά το 1943 –όταν πλέον διαφαινόταν η κατάρρευση του Άξονα– οι εμφύλιες διαμάχες εντάθηκαν, με αποτέλεσμα τη μεγάλη ρήξη του 1944 και την αποκορύφωση του εμφυλίου πολέμου κατά την περίοδο 1946-1949.

Μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο, το βιβλίο των C.-Dimitrios Gounelas και Ruth-Parkin-Gounelas μπορεί να κατανοηθεί και να αξιολογηθεί. Η παρούσα βιβλιοπαρουσίαση είναι εξ αντικειμένου επιλεκτική, διότι το βιβλίο αφορά πολλά θέματα για τα οποία δεν έχω πλήρη γνώση να σχολιάσω. Στον αναγνώστη μπορεί να φανεί ότι παραβλέπω κάποια σημεία, αλλά η αλήθεια είναι ότι δεν αισθάνομαι ικανός να κάνω σημαντικά σχόλια. Παρ' όλα αυτά, μπορεί να είναι και μία από τις αδυναμίες του βιβλίου. Δεν επικεντρώνεται στην ιστορία του κύριου ήρωα του, που θα μπορούσε να αποτελέσει μία ιστορική μονογραφία που θα πρόσθετε αξία στη σχετική βιβλιογραφία. Αντ' αυτού, επεκτείνεται και αναλύει θέματα και

εκφράζει απόψεις και γνώμες χωρίς την απαραίτητη επιστημονική τεκμηρίωση. Θα αναφερθώ παρακάτω σε τέτοια σημεία που εντοπίζω ως «αστοχίες».

Όπως έχω εξηγήσει και στο βιβλίο μου «What is History?», ο ιστορικός αποφασίζει τι θέλει να αναδείξει από τα άπειρα γεγονότα του παρελθόντος. Σε πολλές περιπτώσεις, η επιλογή προσώπων και γεγονότων εξαρτάται από τα ενδιαφέροντα του ίδιου του συγγραφέα, και ως τέτοια η επιλογή είναι σεβαστή. Ο τρόπος προσέγγισης επίσης εξαρτάται από το υπόβαθρο του κάθε συγγραφέα.

Σε ό,τι αφορά το βιβλίο που παρουσιάζεται εδώ, φαίνεται ότι η επιλογή έχει καθαρά προσωπικά χαρακτηριστικά, συμπεριλαμβανομένης και της Νέας Ζηλανδίας, η οποία ως χώρα συνδέει τους δύο συγγραφείς με τον ήρωα του βιβλίου.

Το βιβλίο οργανώνεται σε τρία μέρη και έντεκα κεφάλαια. Προηγείται μία κατατοπιστική εισαγωγή και υπάρχουν τέσσερα παραρτήματα. Το βιβλίο προλογίζει ο Sir Vincent Gerard O'Sullivan. Και με την ευκαιρία, να εκφράσω, γρήγορα-γρήγορα, δύο αντιρρήσεις μου επί του προλόγου. Πρώτον, εκτιμά ο Sir Vincent Gerard O'Sullivan ότι ο Τσώρτσιλ, λόγω προκατάληψης και άγνοιας, θεωρούσε ότι είχε το δικαίωμα, ως μεγάλη δύναμη που ήταν τότε η Αγγλία, να αποφασίζει για την τύχη των μικρότερων χωρών, όπως η Ελλάδα. Με όλο τον αμέριστο σεβασμό που του οφείλω, δεν νομίζω ότι αυτή η διαπίστωση ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Ο Τσώρτσιλ γνώριζε πολύ καλά τι ήθελε και δεν είχε καμία προκατάληψη και άγνοια. Επιζητούσε την κυριαρχία, όπως και όλες οι μεγάλες δυνάμεις από την αρχή της ιστορίας. Ο Θουκυδίδης είναι ξεκάθαρος επί αυτού του θέματος και ουδέν χρειάζεται να προσθέσω. Δεύτερον, κάνει τη διαπίστωση ότι, «The civil war that followed the withdrawal of German forces was inevitable» (σ. xiii). Δεν συμφωνώ. Και άλλες χώρες είχαν ισχυρά κομμουνιστικά κόμματα (όπως το Βέλγιο, η Γαλλία, η Ιταλία), αλλά δεν οδηγήθηκαν σε εμφύλιο πόλεμο.

Σε ό,τι αφορά το τι διαπραγματεύεται το βιβλίο, οι συγγραφείς είναι ξεκάθαροι και το θέτουν στην εισαγωγή τους (σσ. 2-3):

This study sets out to trace the way that Mulgan's "acquaintance" with ELAS and its political wing, EAM (the National Liberation Front), soon developed into a form of identification, and to argue that, for all its qualifications, "intimacy" should be read here in a strong and positive sense. The historical focus will be on the period from September 1943 to April 1945, the years of his engagement with the Greek situation, but what we will be treating as Mulgan's predisposition to this identification had been well prepared, especially from the time of his arrival in 1933 in Britain, where his six years in Oxford laid the groundwork for a radical and enduring left-wing orientation. For many from the red Thirties, the onset of war and the developing mistrust of Soviet intentions led to a rapid disillusionment with left-wing ideals. But for Mulgan the experience of living in the mountain villages of central mainland Greece and coming to terms with the reformist objectives of their partisans only added a deeper layer to his politics. This was socialism in action, what he came to call "practical communism", as he envisaged it on the world stage. This confession of intimacy to J.V. Wilson just before leaving the British army was a rare moment, an opportunity to express openly his qualified support for communism: support for its egalitarian, anti-capitalist and anti-imperialist ideals

as he saw them in the 1930s and early 1940s, with a clear-eyed view of what needed reforming in the movement. In Greece he was to witness the movement's struggles and miscalculations, but never to lose faith in its ideals.

Προλεγόμενα

Το πρώτο μέρος του βιβλίου, που αποτελείται από δύο κεφάλαια, εξετάζει την πολύ σημαντική δεκαετία του 1930, εστιάζοντας κυρίως στην ανάπτυξη των αριστερών ιδεών του John Mulgan (1ο κεφάλαιο) και στον πόλεμο της Ελλάδος κατά την τριετία 1941-1943 (2ο κεφάλαιο). Η ημερομηνία κλειδί είναι η 11η Σεπτεμβρίου 1943, όταν ο John Mulgan, ως μέλος των ειδικών βρετανικών δυνάμεων, πέφτει με αλεξίπτωτο στα ορεινά της Θεσσαλίας.

Η Ελλάδα ήταν ό,τι καλύτερο για τον Mulgan. Όπως αναφέρουν οι συγγραφείς (σ. 22), του δινόταν η ευκαιρία να δει πώς η θεωρητική προσέγγιση στα πολιτικά τεκταινόμενα της εποχής του έδενε με την πρακτική ενός ανταρτοπολέμου. Ο Mulgan ανέπτυξε μία ιδιαίτερη οικειότητα (intimacy) με τους Έλληνες αντάρτες του ΚΚΕ και ήταν από τους λίγους που τους αποκαλούσε συντρόφους (comrades) (σ. 38). Μέχρι και το τέλος του 1943, η βρετανική πολιτική δεν ερχόταν σε αντίθεση με τους Έλληνες αντάρτες του ΚΚΕ (ΕΛΑΣ-ΕΑΜ) που διευκόλυνε ο Mulgan. Μετά το 1943, άρχισαν τα προβλήματα που έθεταν σημαντικά διλήμματα στη δράση του Mulgan, όπως αναλύεται σε παρακάτω κεφάλαια του βιβλίου.

Ακολουθεί ένα σχετικά πολύ μικρό κεφάλαιο (σσ. 55-68) που αφορά επιλεκτικά πολεμικά γεγονότα της Ελλάδος την περίοδο 1941-43. Υπάρχουν πολλά που λέγονται σε αυτό το κεφάλαιο που είναι ατεκμηριώτες υποθέσεις. Μερικές παρατηρήσεις αξίζουν να αναφερθούν. Η πολιτική της Αγγλίας στην Ελλάδα καθορίστηκε σε συνεργασία με τη Σοβιετική Ένωση. Πότε και πού; Σε αντίθεση με πολλούς άλλους μελετητές, στο Παπανίκος (2020, σ. 167 και επ.) αναφέρω τα εξής:

Υποθέτω ότι στην Διάσκεψη της Τεχεράνης (28 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου του 1943) αποφασίστηκε αμετάκλητα η Ελλάδα να ανήκει στην σφαίρα επιρροής των Εγγλέζων ... Όλα τα άλλα που ακολούθησαν μπορούν να εξηγηθούν πλήρως αν γίνει η υπόθεση του διαμοιρασμού του κόσμου στην Τεχεράνη, χειμώνα καιρό, το 1943. Αυτή είναι η βασική υπόθεση εργασίας που κάνω: στην Τεχεράνη μοίρασαν τον κόσμο και η Ελλάδα δόθηκε στους Εγγλέζους. Όλα όσα ακολούθησαν είναι συνεπέστατα μ' αυτή την εικασία ή την υπόθεση εργασίας. Προσοχή! Δεν έχω κανένα αρχείο ή ομολογία για να τεκμηριώσω την υπόθεση αυτή. Απλώς, τα αντικειμενικά δεδομένα που ακολούθησαν αυτήν την συμφωνία δεν την διαψεύδουν. Από επιστημολογικής άποψης μπορεί να υπάρχει μία άλλη διαφορετική υπόθεση που να είναι συμβατή με την συγκεκριμένη διαδικασία δημιουργίας δεδομένων (data generation process). Δυστυχώς, δεν μπόρεσα να την βρω. Πάντως, δεν θα αποτελούσε εξαίρεση μία διαδικασία παραγωγής δεδομένων - όπως ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος- να εξηγείται από δύο θεωρίες ή δύο υποθέσεις.

Μου κάνει πραγματικά μεγάλη εντύπωση ότι οι συγγραφείς στη σ. 63 αποσιωπούν το γεγονός ότι στη Διάσκεψη της Τεχεράνης συμμετείχε και ο Στάλιν, ο επονομαζόμενος και «πατερούλης» από τους κομμουνιστές. Λένε οι συγγραφείς ότι στην Τεχεράνη αποφασίστηκε η Ελλάδα να γίνει το «...bulwark against the probable advance of Soviet communism». Στην Τεχεράνη ήταν και ο Στάλιν. Συμφώνησε ο Στάλιν; Μάλλον ναι αν κρίνω από το τι ακολούθησε, και τα εξηγώ πολύ αναλυτικά στο βιβλίο μου.

Η δεύτερη παρατήρησή μου αφορά τη στρατολόγηση από τον ΕΛΑΣ/ΕΑΜ αλλά και από τον ΕΔΕΣ. Η πραγματικότητα, ειδικά σε περιοχές όπου δραστηριοποιούνταν και οι δύο οργανώσεις, όπως ο ορεινός Βάλτος της Ακαρνανίας, η στρατολόγηση ήταν βίαιη. Φτωχά και αγράμματα παιδιά στρατολογήθηκαν από τις δύο οργανώσεις, έχοντας ανύπαρκτες γνώσεις περί ιδεολογίας και κομμουνισμού¹.

Η τελευταία μου παρατήρηση αφορά την εκτίμηση των συγγραφέων ότι η πλειονότητα του ελληνικού πληθυσμού (σ. 62) δεν ήθελε τον βασιλέα, διότι αυτός ήταν υπεύθυνος για τη δικτατορία του Μεταξά². Πώς τεκμηριώνεται αυτό; Πώς μετρήθηκαν οι γνώμες των Ελλήνων αυτής της ταραγμένης περιόδου; Πιθανόν να ήταν έτσι, αλλά επίσης πιθανόν να μην ήταν. Στην Ιταλία διεξήχθη δημοψήφισμα και ο λαός είχε τη δυνατότητα να απορρίψει τη Μοναρχία. Στην Ελλάδα, αν και διενεργήθηκε ένα τέτοιο δημοψήφισμα, λίγοι θα το θεωρούσαν γνήσιο. Πάντως, στο δημοψήφισμα του 1974, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' αντιμετώπισε μια εχθρική δεξιά και απέσπασε ένα ποσοστό περίπου 30,82%. Αν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής είχε στηριχτεί ανοικτά την επιστροφή του βασιλιά, ίσως το αποτέλεσμα να ήταν διαφορετικό. Ή αν ο βασιλιάς επέστρεφε στην Ελλάδα με τον Καραμανλή και απαιτούσε να αναλάβει το θρόνο, ίσως η κατάσταση να ήταν διαφορετική.

Στα Ελληνικά Βουνά

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου, με τίτλο «In the Greek Mountains», αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Το τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου και πρώτο αυτού του δεύτερου μέρους ασχολείται με το Special Operations Executive (SOE), στο οποίο ήταν πράκτορας και ο John Mulgan. Έχοντας αυτή την ιδιότητα,

¹Ο πατέρας μου, που ήταν μέλος της ΕΠΟΝ και του ΕΛΑΣ από το Φεβρουάριο του 1943, μου ανέφερε το εξής χαρακτηριστικό περιστατικό. Τους έβαλαν στη νεολαία να ετοιμάσουν έναν λόγο για οποιοδήποτε θέμα στο πλαίσιο εσωτερικών συναντήσεων διαφώτισης. Ο πατέρας μου δεν είχε τελειώσει καν το δημοτικό. Μαζί με έναν φίλο του μέλος της ΕΠΟΝ ανέλαβαν να ετοιμάσουν έναν λόγο. Ως πονηροί χωριάτες που ήταν από τον ορεινό Βάλτο της Ακαρνανίας, βρήκαν σε μία παλιά εφημερίδα έναν λόγο του Ιωάννη Μεταξά και τον αντέγραψαν, αλλάζοντας τις λέξεις εθνικός και έθνος σε λαϊκός και λαός. Καταχειροκροτήθηκε ο λόγος τους.

²Την ταραχώδη αυτή περίοδο την έχω αναλύσει στο Παπανίκος (2019 & 2020). Επίσης τα απομνημονεύματα του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β' (2015/2023) έχουν μεγάλο ενδιαφέρον, διότι αποκαλύπτουν σημαντικές λεπτομέρειες. Τα απομνημονεύματα αυτά τα έχω παρουσιάσει στο παρόν περιοδικό, βλ. Παπανίκος (2023α). Κάποιες σκέψεις μου για τη μοναρχία στην Ελλάδα έχω εκθέσει στο Παπανίκος (2023β).

έπεσε με αλεξίπτωτο στα ελληνικά βουνά στις 11 Σεπτεμβρίου 1943. Προς το τέλος του 1943, υπήρχαν περίπου 200 πράκτορες του SOE στην Ελλάδα.

Αυτό το κεφάλαιο δεν ασχολείται μόνο με την αποστολή του Mulgan, αλλά εξετάζει επίσης με λεπτομέρειες την κατάσταση στον ΕΛΑΣ/ΕΑΜ το 1943, καθώς και τους ηγέτες του με τους οποίους ο Mulgan ανέπτυξε σχέσεις. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι επιτυχίες του ΕΑΜ δεν αναγνωρίστηκαν επαρκώς, τουλάχιστον μέχρι το 1974. Πιθανά λάθη και παραλείψεις του ίδιου του ΕΑΜ μπορεί να αποτέλεσαν τον κύριο λόγο. Οι συγγραφείς σωστά επισημαίνουν ότι στη Γαλλία η κομμουνιστική αντίσταση έλαβε την αναγνώριση που της άξιζε. Γιατί όμως συνέβη αυτό; Το ερώτημα αυτό παραμένει αναπάντητο. Ωστόσο, η απάντηση είναι απλή. Το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και φυσικά το ΚΚΕ δεν απόλαβαν την υποστήριξη της πλειονότητας του ελληνικού λαού. Η συστηματική εξόντωση των αντιπάλων τους που ξεκίνησε πριν από την αναχώρηση των Γερμανών δημιούργησε πολλούς εχθρούς, ακόμα και μεταξύ εκείνων που δεν συμπαθούσαν τους αντιπάλους του ΚΚΕ. Το γεγονός ότι οι αντίπαλοι του ΚΚΕ έκαναν και αυτοί παρόμοιες πράξεις δεν αποτελούσε ικανή δικαιολογία για να δικαιολογήσει αυτά τα αδικαιολόγητα γεγονότα.

Το τέταρτο κεφάλαιο εστιάζει στην Κυβέρνηση του Βουνού που ιδρύθηκε από το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στις 25 Μαρτίου 1944, καθώς και στα εορταστικά πανηγύρια όπου ο Mulgan εκφώνησε ομιλία. Οι συγγραφείς, παρατηρώντας την ευφορία εκείνης της στιγμής, αναφέρουν πως «It was a moment of euphoria, an occasion to mark a considerable achievement». Παρ' όλα αυτά, φαίνεται πως οι συγγραφείς παραλείπουν να συμπεριλάβουν στην ανάλυσή τους έναν σημαντικό παράγοντα, αυτόν του ρόλου της Σοβιετικής Ένωσης και τη συμφωνία της με την Αγγλία και τις ΗΠΑ για το μοίρασμα των σφαιρών επιρροής.

Ειδικότερα, η έλλειψη αναφοράς στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία, οι οποίες δεν συμπεριλήφθηκαν στη συμφωνία αυτή, αποτελεί παράλειψη, καθώς αυτοί οι παράγοντες θα μπορούσαν να διευκρινίσουν το πλαίσιο στο οποίο λειτούργησε η Κυβέρνηση του Βουνού.

Επιπλέον, οι συγγραφείς αναφέρουν ότι η Κυβέρνηση του Βουνού δεν αναγνωρίστηκε από την Αγγλία, αλλά δεν υπάρχουν αποδείξεις ούτε για αναγνώριση ούτε για ενθάρρυνση από τη Σοβιετική Ένωση.

Η αξιολόγηση της Κυβέρνησης του Βουνού ή οποιουδήποτε πολιτικού φαινομένου είναι πάντα υποκειμενική και εξαρτάται από την ιδεολογία, τις πεποιθήσεις και τις πολιτικές προτεραιότητες του αξιολογητή, όπως σωστά επισημαίνουν οι συγγραφείς (σ. 110). Αυτή η παρατήρηση αναδεικνύει τη σημασία του πολιτικού πλαισίου και των προσωπικών πεποιθήσεων στον τρόπο που κρίνουμε τα γεγονότα και τις πολιτικές εξελίξεις, αλλά αυτό είναι μία γενικότητα που στην πολιτική έχει παντοτινή ισχύ.

Η Κυβέρνηση του Βουνού χρειαζόταν μία πολιτική νομιμοποίηση. Απαιτούνταν ένα εκλεγμένο κοινοβούλιο. Διεξήγαγε λοιπόν εκλογές στις αρχές του 1944. Δεν νομίζω ότι ούτε σε εκείνη την περίοδο ούτε σε άλλη θεωρήθηκαν αυτές οι εκλογές γνήσιες. Ο ίδιος ο Mulgan αναφέρθηκε αργότερα σε αυτές τις εκλογές ως σε διορισμένους παρά σε εκλεγμένους αντιπροσώπους (σ. 113).

Τελικά, η Κυβέρνηση του Βουνού κατέρρευσε. Οι συγγραφείς θεωρούν υπεύθυνο το Γεώργιο Παπανδρέου και, φυσικά, τους Άγγλους. Ωστόσο, η αλήθεια είναι ότι υπεύθυνοι ήταν οι Σοβιετικοί, οι οποίοι δεν την υποστήριξαν

ποτέ, καθώς είχαν υποσχεθεί την Ελλάδα στους Άγγλους. Επομένως, το γεγονός ότι η Κυβέρνηση του Βουνού δεν έλαβε την απαραίτητη στήριξη από τους Σοβιετικούς είχε καθοριστική σημασία για την κατάρρευσή της. Οτιδήποτε συνέβαινε σε ένα απομονωμένο μέρος της Ελλάδας είχε λίγη σημασία στο μεγαλύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο της εποχής. Και οι Σοβιετικοί είχαν κάνει τις επιλογές τους σε συνεργασία με τους Άγγλους.

Οι τελευταίες σελίδες του τέταρτου κεφαλαίου προσθέτουν σημαντική αξία στην ιστορική έρευνα. Αφορούν τις αναφορές που έκανε ο Mulgan στις αγγλικές αρχές, χρησιμοποιώντας ένα δομημένο ερωτηματολόγιο που του δόθηκε και έπρεπε να συμπληρώσει. Συνοψίζοντας μερικές από τις πιο σημαντικές επισημάνσεις, πρώτον, πολλοί από τους συμμετέχοντες στο ΕΑΜ ή και στο ΚΚΕ δεν είχαν ιδέα περί θεωρίας ή ακόμα και πρακτικής του κομμουνισμού. Δεύτερον, όλο το κίνημα ελεγχόταν από το ΚΚΕ κυρίως ως μέσο για την ανάληψη της εξουσίας, μετά την ήττα των Γερμανών. Τρίτον, ο κόσμος δεν είχε αρνητική στάση απέναντι στους Εγγλέζους, ούτε ως άτομα ούτε ως πολιτική οντότητα. Αυτά τα στοιχεία είναι σημαντικά για την κατανόηση του κλίματος και των πολιτικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια της περιόδου της κατοχής.

Στο βιβλίο του *Reports on Experience*³, ο Mulgan εκφράζει τη δική του άποψη για το πώς θα μπορούσε να εφαρμοστεί ένα είδος σοσιαλισμού στην Ελλάδα. Για παράδειγμα, στις πεδιάδες της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και του Αγρινίου θα μπορούσαν να ιδρυθούν συνεταιρισμοί με κοινή χρήση μηχανημάτων και υπηρεσιών εμπορίας των προϊόντων (μάρκετινγκ). Αναφέρω αυτό το σχέδιο διότι πολλά χρόνια αργότερα, το ΠΑΣΟΚ το έκανε σημαία και προσπάθησε να το εφαρμόσει όταν κέρδισε τις εκλογές του 1981. Οι συνεταιρισμοί έγιναν οι πιο διεφθαρμένοι φορείς και φυσικά κατέρρευσαν.

Το κεφάλαιο κλείνει με διάφορες επισημάνσεις τόσο του Mulgan όσο και ενός Έλληνα που είχε σπουδάσει στις ΗΠΑ και τώρα υπηρετούσε τις υπηρεσίες των ΗΠΑ. Παρακολούθησε από κοντά τα τεκταινόμενα αυτής της περιόδου. Οι επισημάνσεις του ενισχύουν τις απόψεις του Mulgan.

Το κεφάλαιο αυτό, που το θεωρώ το πιο σημαντικό, διότι ο κεντρικός ήρωας του βιβλίου έζησε γεγονότα τα οποία έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ελληνικό αναγνωστικό κοινό, δεν καταλήγει σε κανένα συμπέρασμα. Νομίζω οι συγγραφείς θα έπρεπε να επισημάνουν ότι ο Mulgan δεν είχε καταλάβει το ρόλο της Σοβιετικής Ένωσης που καθόριζε τις τύχες του ΕΑΜ μέσω ενός ασφυκτικού ελέγχου του ΚΚΕ. Όπως σωστά επισημαίνει ο Mulgan, αλλά δεν το θέτει τόσο emphaticά όσο θα έπρεπε, το ΕΑΜ και ο ΕΛΑΣ δεν είχαν καμία σχέση με μεγάλες ιδέες όπως αυτές της δημοκρατίας, της ελευθερίας, της λαϊκής κυριαρχίας, του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού. Ενδιαφερόντουσαν μόνο για την εξουσία όταν θα έφευγαν οι Γερμανοί. Το ίδιο ενδιαφέρον είχαν και οι αντίπαλοί τους, που δεν ήταν και λίγοι. Το ποιος θα έχει την εξουσία είχε κριθεί ήδη από το τέλος του 1943, όταν Σοβιετικοί και Εγγλέζοι τα βρήκαν. Η Ελλάδα ανήκε στους Εγγλέζους και όχι στους Σοβιετικούς. Ο Mulgan δεν το κατάλαβε και αυτή είναι η ουσία του ζητήματος.

³Το βιβλίο αυτό πιθανόν γράφτηκε τέλος του 1944-αρχές 1945 (σ. 124).

Από τη στιγμή που το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δεν είχε τη στήριξη της Σοβιετικής Ένωσης, η κατάρρευση ήταν αναμενόμενη. Τα δύο τελευταία κεφάλαια αυτού του μέρους εξιστορούν αυτή την κατάρρευση. Να πω εκ προοιμίου ότι οι λεπτομέρειες δεν έχουν καμία σημασία. Ό,τι και να έκανε το ΚΚΕ, το αποτέλεσμα θα ήταν το ίδιο. Η Ελλάδα ανήκε εις τη Δύση και τίποτε δεν θα το άλλαζε αυτό. Ακόμη και ο εμφύλιος του 1946-1949 θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί εάν δεν είχε επιβληθεί από τη Σοβιετική Ένωση, όπως αναφέρω στο βιβλίο μου για τον Ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο.

Το θέμα του βιβλίου είναι πώς ερμήνευσε αυτά τα γεγονότα ο Mulgan. Οι συγγραφείς σωστά επισημαίνουν (σ. 129) ότι οι μεγάλες αποφάσεις για το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ λαμβάνονταν στο εξωτερικό. Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στη δολοφονία του Δημητρίου Ψαρού και στο πώς αισθάνθηκε ο ήρωας του βιβλίου και κατά πόσο θα μπορούσε να είχε βοηθήσει να αποφευχθεί (σ. 137). Δεν επισημαίνεται όσο θα έπρεπε ότι η περίπτωση του Ψαρού ήταν ένα από τα πολλά εγκλήματα που διέπραξε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ κατά τη δεκαετία του 1940. Όπως φυσικά έκαναν και οι αντίπαλοί του. Η πολιτική αυτή δεν σταμάτησε μέχρι και το τέλος του εμφυλίου πολέμου το 1949. Συνεπώς, η φήμη του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ θα είχε τραφεί με ή χωρίς τη δολοφονία του Ψαρού.

Το πέμπτο κεφάλαιο επίσης ασχολείται με τη Συμφωνία του Λιβάνου και της Καζέρτας. Τα θέματα αυτά έχουν γίνει αντικείμενο πολλών ερευνών και στο βιβλίο μου τα εξετάζω με κάθε λεπτομέρεια. Θέλω να επισημάνω μία «αστοχία» των συγγραφέων όταν στη σ. 144 αναφέρουν ότι στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δόθηκαν μόνο 6 από τα 20 υπουργεία παρά την «... συντριπτική υποστήριξη στη χώρα» (overwhelming support in the country). Αλήθεια από πού προκύπτει ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ αντιπροσώπευε το 30% του ελληνικού λαού το 1944-45, όταν σε πολλά μέρη της Ελλάδος ήταν τελείως ανύπαρκτο, όπως στην Κρήτη, στα νησιά, στη Θράκη και την Ανατολική Μακεδονία. Ακόμη και στη Θεσσαλία και την Πελοπόννησο, που ήταν δυνατό, είχε πολύ μεγάλη αντίσταση από πολλές άλλες οργανώσεις.

Αναφέρουν οι συγγραφείς και το θέμα της ηγεσίας ή, ακριβέστερα, της σωστής ηγεσίας που απέτυχε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, ή καλύτερα το ΚΚΕ, να αναδείξει (σ. 146). Δεν νομίζω ότι αυτός ήταν ο λόγος. Ο Νίκος Ζαχαριάδης ήταν ένας ηγέτης που όλοι υπάκουαν. Το κακό ίσως να ήταν ότι και ο Νίκος Ζαχαριάδης ήταν, με τη σειρά του, υπάκουος στον Στάλιν και ακριβώς γι' αυτό το λόγο δεν έκανε για ηγέτης ενός τέτοιου λαϊκού κινήματος. Όπως και ο Στάλιν έτσι και ο Ζαχαριάδης κάθε αντίθετη άποψη την εξόντωνε. Ο συγκρατούμενος του Νίκου Ζαχαριάδη στο Νταχάου Βαγγέλης Παπανίκος γράφει τα εξής (1999, σ. 71):

Παλικάρια ατρόμητα, έτοιμα να θυσιάσουν και τη ζωή τους ακόμη, αλλά που μπροστά στην καθοδήγηση λύγιζαν. Κάθε άρνηση και παρακοή θεωρούνταν αμάρτημα τρομερό. Τέτοια ήταν, δυστυχώς, η διαπαιδαγώγηση που έπαιρναν από τη στιγμή που έρχονταν στο κόμμα για να γίνουν μέλη του. ... Ελάχιστοι ήταν αυτοί που αντιτάχθηκαν και είπαν θαρρετά τη γνώμη τους. Και το πλήρωσαν ακριβιά. Εκτός από τη διαπόμπευση, τους λερώνανε με όλες τις σιχαμερές και ανάξιες ύβρεις, σαν όργανα του εχθρού, πράκτορες και χαφιέδες. Αλλά και με τη ζωή τους ακόμη.

Και πιο κάτω (σ. 76)

Κομμουνιστές παλικάρια, που δε λογάριάζαν τον εχθρό, που στερούνταν τα πάντα, μπροστά στις ανάξιες και άβουλες καθοδηγήσεις γίνονταν δούλοι έχαναν την παλικαριά τους, και δέχονταν, ασυζητητί, όποια κουταμάρα τους έλεγε η καθοδήγηση.

Το έκτο κεφάλαιο είναι σημαντικό για την οριοθέτηση της ιδεολογίας του ήρωα του βιβλίου. Σωστά συμπεραίνουν οι συγγραφείς ότι, με δεδομένη τη θέση του Mulgan ενάντια στον ιμπεριαλισμό, πολύ δύσκολα θα συμβιβαζόταν με τα σχέδια της Αγγλίας για την Ελλάδα (σ. 149).

Τα Δεκεμβριανά του 1944 και ό,τι ακολούθησε, που οδήγησε στη συνθηκολόγηση και στη Συμφωνία της Βάρκιζας, εξετάζονται σ' αυτό το κεφάλαιο. Πιστεύω ότι είναι επιστημονικά «άστοχη» η παρατήρηση ότι η αστυνομία άρχισε να πυροβολεί χωρίς καμία πρόκληση, όπως το επιβεβαιώνουν πολλοί αυτόπτες μάρτυρες (σ. 161). Όλοι οι αυτόπτες μάρτυρες που ήταν εκεί διαδήλωναν υπέρ του ΚΚΕ. Υπάρχουν πολλές μαρτυρίες ότι οι του ΚΚΕ επιτέθηκαν με όπλα στους αστυνομικούς που φύλαγαν δημόσια κτίρια, ακόμα και στον ίδιο τον Γεώργιο Παπανδρέου. Ήδη από το Νοέμβριο είχαμε μάχες μεταξύ ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και αντιπάλων του.

Και δεν υπήρχε τίποτε μεμπτό σ' αυτό. Όπως γράφω και στο βιβλίο μου, το ΚΚΕ είχε το νόμιμο ιδεολογικό δικαίωμα να καταλάβει την εξουσία δια μέσου της βίας. Το ίδιο ιδεολογικό δικαίωμα είχαν και οι αντίπαλοί του. Όλα τα άλλα είναι ιστορικά κουτσομπολιά. Ας παραθέσω τη δική μου εξήγηση (Παπανίκος, 2020, σσ. 179-180):

Το συμπέρασμα που αβίαστα βγαίνει από την παραπάνω ανάλυση είναι ότι το ΚΚΕ τυπικά ουδέποτε αμφισβήτησε την επικυριαρχία των Εγγλέζων στην όλη διαδικασία. Είχε πλήρη γνώση της διεθνούς πολιτικής κατάστασης, όπως απαιτούσε μια επιστημονική ανάλυση PEST. Η συμμετοχή στις τρεις συμφωνίες σημαίνει αποδοχή. Ούτε η Σοβιετική Ένωση έβλεπε με κακό μάτι τη συμμετοχή των Εγγλέζων. Ο Δεκέμβρης του 1944 ήταν άχρηστος και επικίνδυνος αν ο στόχος δεν ήταν η κατάληψη της εξουσίας με ένοπλο αγώνα. Εκ των γεγονότων που προηγήθηκαν των Δεκεμβριανών, δεν φαίνεται να διαψεύδουν την άποψη ότι το ΚΚΕ τα χρησιμοποίησε για να αρχίσει έναν ένοπλο αγώνα με σκοπό την κατάληψη της εξουσίας. Και κατά τη γνώμη μου καλά έκανε εφόσον ο αντικειμενικός του σκοπός του ήταν η αλλαγή του κοινωνικού συστήματος μέσω της πλήρους κατάληψης της εξουσίας. Το 1944 ήταν η μεγάλη ευκαιρία για το ΚΚΕ. Και έπρεπε να δοκιμάσει.

Αν δεν το κάνεις για την εξουσία, τότε γιατί το κάνεις; Όταν έχεις συμφωνήσει ακόμη και για το δημοψήφισμα περί επιστροφής του βασιλέα, δεν μπορείς να καλείς τον κόσμο σε συγκεντρώσεις που αποτελούσαν μεν επαναστατική γυμναστική, είχαν δε ως αποτέλεσμα την τρομοκράτηση πολλών δεξιών –μη συνεργατών των ναζιστών– που ανάγκασαν τον υφυπουργό στρατιωτικών του Γεωργίου Παπανδρέου Λεωνίδα Σπαή –και βουλευτή συνεργαζόμενο με την ΕΔΑ το 1958–, να ντύσει στο χακί του Χίτες που φυλάσσονταν στο Γουδί, κατόπιν απαίτησης των Εγγλέζων. Η τρομοκράτηση του κόσμου είχε και απτά

χαρακτηριστικά αφού (και) το ΚΚΕ προέβη σε μαζικές εκτελέσεις «ενόχων»⁴ και αθώων.

Το πώς απεικονίστηκαν όλα αυτά στην σχετική ιστορική εργογραφία έχει το δικό της ενδιαφέρον και ξεφεύγει η λεπτομερής τους εξέταση της παρούσης ανάλυσης. Κάποιες από αυτές τις απεικονίσεις και τα ωραιοποιημένα αφηγήματα παρουσιάζω παρακάτω. Σε κάθε περίπτωση, η διάψευση της υπόθεσης που επιχειρείται στο παρόν δοκίμιο δεν στηρίζεται τόσο στις απόψεις-εμπειρίες-μεροληψίες κάποιων όσο στην αναλυτική μέθοδο ελέγχου υποθέσεων.

Οι συγγραφείς απορούν γιατί ο Σπαής έντυσε τους Χίτες να πολεμήσουν ενάντια στους κομμουνιστές (σ. 162). Μα, αφού τώρα οι εχθροί τους ήταν οι κομμουνιστές και οι φίλοι τους οι Εγγλέζοι. Λίγη γνώση ιστορίας θα ήταν χρήσιμη σ' αυτήν την ανάλυση.

Και κάπως έτσι τελειώνει και αυτό το μέρος του βιβλίου, με τους συγγραφείς να επισημαίνουν ότι ο ήρωας του βιβλίου είχε μηδενική ανοχή για την ξένη επέμβαση (των Εγγλέζων δηλαδή) στα εσωτερικά θέματα της Ελλάδος. Λίγη σημασία είχε για τις πολιτικές εξελίξεις, εγχώριες και παγκόσμιες.

Ίσως όμως η απογοήτευση που ένοιωθε να οδήγησε στην αυτοκτονία που πραγματοποιήθηκε στο Κάιρο λίγους μήνες μετά. Αυτά εξετάζονται στο επόμενο μέρος του βιβλίου, το οποίο αποκτά μία πιο λογοτεχνική χροιά και γίνεται μία ωραία αστυνομική νουβέλα με μυστήριο, κατασκοπεία, δολοφονίες και σεξ.

Από την Αθήνα στο Κάιρο

Το τρίτο και τελευταίο μέρος του βιβλίου αποτελείται από πέντε κεφάλαια (κεφάλαια 7-11). Το έβδομο κεφάλαιο εξετάζει το βιβλίο του Mulgan, *Report on Experience*. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν κάποιες απόψεις του Mulgan. Αναφέρεται στους Έλληνες ως ατομιστές που ενδιαφέρονται για τις δικές τους ιδιοκτησίες (σ. 191). Η οικονομική επιστήμη με δίδαξε ότι όλοι οι άνθρωποι είναι τέτοιοι. Γι' αυτό προτείνει κάποιο είδος συνεργατισμού με δημοκρατία. Θεωρώ αυτό το κεφάλαιο το καλύτερο των συγγραφέων. Η ανάλυση των θέσεων του Mulgan, όπως αυτές παρουσιάζονται στο *Report on Experience* είναι εξαιρετική. Έχει πολλές αλήθειες. Για παράδειγμα, αναφέρει ότι ο Κόκκινος Στρατός δεν είχε κανένα ενδιαφέρον να επιβάλλει τον κομμουνισμό στην Ελλάδα (σ. 202). Γιατί; Έτσι το είχαν συμφωνήσει ο Στάλιν με τους Άγγλους και τους Αμερικανούς στην Τεχεράνη το 1943.

Το επόμενο κεφάλαιο ασχολείται με τον οργανισμό που ανέλαβε να αποζημιώσει όσους συνεργάστηκαν με τους Άγγλους την περίοδο της κατοχής και της αντίστασης. Επικεφαλής για ένα διάστημα ετέθη ο Mulgan (από την 15η Ιανουαρίου 1945 έως την 19η Απριλίου 1945). Περιγράφει την Αθήνα αυτής της περιόδου με τα πιο σκοτεινά χρώματα.

⁴Βάζω σε εισαγωγικά τη λέξη ένοχος διότι δεν μπορεί ένα πολιτικό κόμμα να δικάζει και να εκτελεί τις ποινές των αποφάσεών του. Τέτοια κόμματα δεν μπορούν να επιβιώσουν και σίγουρα δεν μπορούν να κυβερνήσουν με δημοκρατία.

Σωστά επισημαίνεται ότι σε έναν εμφύλιο πόλεμο διαπράττονται θηριωδίες και από τις δύο πλευρές (σ. 213). Τα ίδια μας λέει και ο Θουκυδίδης στον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Αυτά που παρατηρούσε ο Mulgan πρέπει να τον επηρέασαν ψυχολογικά (σ. 213).

Σ' αυτό το κεφάλαιο αναφέρεται η Συμφωνία της Τεχεράνης και οι υποψίες που είχαν οι ΗΠΑ ότι η αγγλική πολιτική για την επιστροφή του Βασιλιά δεν ήταν ακριβώς η καλύτερη για την Ελλάδα (σσ. 217-218). Εν τω μεταξύ, ο Mulgan ένωθε την απομόνωση στο γραφείο στην Αθήνα, διότι το περιβάλλον είχε αλλάξει ριζικά. Υπήρχε μία γενικότερη αντίθεση στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, η οποία ερέθιζε τον Mulgan (σ. 223). Όλο το υπόλοιπο του κεφαλαίου ασχολείται με προσωπικές ιστορίες ανθρώπων που ζητούσαν χρήματα από το Ταμείο Βοήθειας που είχαν στήσει οι Άγγλοι.

Το επόμενο κεφάλαιο αφορά την Έκθεση που σύνταξε ο Mulgan για λογαριασμό του Υπουργείου Εξωτερικών της Νέας Ζηλανδίας. Η Έκθεση αυτή, περίπου 4.000 λέξεις, αναφέρεται στην κατάσταση που επικρατούσε σε ένα μέρος της Ελλάδας, για το οποίο είχε γνώση. Δηλώνει ότι δεν έχει γνώση για το τι συνέβαινε στη Μακεδονία, στην Πελοπόννησο και στα Νησιά, προφανώς όμως αν και δεν τα αναφέρει, αναφέρεται στην Θράκη, αλλά παρ' όλα αυτά πίστευε ότι μία κοινωνική επανάσταση ήταν εφικτή.

Μάλιστα, παρακάτω αντιφάσκει. Μας ενημερώνει ο Mulgan ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ είχε τον έλεγχο όλης της Ελλάδας εκτός από την περιοχή γύρω από το Ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία. Πώς γνώριζε ότι αυτό ίσχυε σε όλη την Ελλάδα; Απλά δεν ίσχυε. Η πρόβλεψή του ότι το ΚΚΕ είχε μέλλον (σ. 253) αποδείχθηκε εσφαλμένη. Αν δεν είχε αυτοκτονήσει το 1945, το 1989 θα ήταν 88 ετών και ίσως να ζούσε για να δει την ολοκληρωτική κατάρρευση του Σοβιετικού κομμουνισμού.

Το κεφάλαιο δέκα θα μπορούσε να αποτελέσει ένα καλό σενάριο μιας αστυνομικής ταινίας δράσης. Τα έχει όλα. Κατασκοπεία, δολοφονίες, αυτοκτονίες, προδοσίες, γλέντια, ποτό, ναρκωτικά και σεξ. Και πέρα από αυτά, τίποτα παραπάνω. Διαβάζεται με ενδιαφέρον.

Το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου ασχολείται με την αυτοκτονία του Mulgan. Εξετάζεται και η υπόθεση ότι ήταν δολοφονία, παρ' όλα τα γράμματα που άφησε. Σε ένα μάλιστα από αυτά δικαιολογεί την αυτοχειρία του ως αποτέλεσμα μιας θανατηφόρας αρρώστιας. Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι ο Mulgan δεν ήταν ο πρώτος του οποίου ο θάνατος ήταν μυστήριος και δημιούργησε υποψίες ότι κάτι άλλο μπορεί να συνέβη. Κάποιοι τον σκότωσαν. Αλλά γιατί;

Οι συγγραφείς εξετάζουν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια την απογοήτευση που ίσως να ένωσε από την αναμενόμενη κατάρρευση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και του ΚΚΕ στην Ελλάδα και το ρόλο της Αγγλίας σ' αυτήν.

Μία Τελική Αξιολόγηση

Το βιβλίο με κούρασε με τις πολλές λεπτομέρειες του που ίσως να αφήνουν αδιάφορους τους περισσότερους αναγνώστες. Και αυτό είναι άδικο για τους συγγραφείς. Το διάβασα δεύτερη φορά και αυτή τη φορά επέλεξα να σημειώσω

αυτά που με ενδιέφεραν, και ήταν πολλά. Τώρα το διάβασμα ήταν πιο ξεκούραστο και το βιβλίο μου κέντρισε περισσότερο το ενδιαφέρον.

Οι συγγραφείς φαίνεται να επιλέγουν μία ιδεολογική και πολιτική προσέγγιση στην ανάλυσή τους που ορισμένους τους βρίσκει σύμφωνους ενώ άλλους όχι. Εγώ απλά επισήμανα κάποια σημεία που τα θεωρώ «αστοχίες», αλλά κάποιος θα μπορούσε να τα ερμηνεύσει ως πεδίο λαμπρό για περαιτέρω έρευνες. Και αυτή την ερμηνεία θα τη δεχόμουν και εγώ.

Βιβλιογραφία

- Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' (2015, 2023). *Χωρίς Τίτλο*. Τρίτομη αυτοβιογραφία με τη συγγραφική αρωγή του Γεωργίου Π. Μαλούχου. Αθήνα: Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.
- Παπανίκος, Β. (1999). *Ο Νίκος Ζαχαριάδης στο Νταχάου. Μαρτυρία μιας Εποχής*. Αθήνα: Φιλίστωρ.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2019). *Ανδρέας Γ. Παπανδρέου: Οικονομολόγος και Πρωθυπουργός* (2019) Αθήνα: Athens Institute for Education and Research (ATINER). https://www.researchgate.net/publication/356961763_Andreas_G_Papandreou_Oikonomologos_kai_Prothypourgos_Andreas_G_Papandreou_Economist_and_Prime_Minister.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2020). *Ο Ελληνικός Εμφύλιος της Δεκαετίας του 1940*. Αθήνα: Athens Institute for Education and Research (ATINER). https://www.researchgate.net/publication/357224258_O_Ellenikos_Emphylios_tes_Dekaetias_tou_1940.
- Papanikos G. T. (2020). *What is History? An Assessment of Carr's Monograph*. Athens: Athens Institute for Education and Research (ATINER). <https://bit.ly/3zaqDbS>.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2023α). Η Αυτοβιογραφία του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β'. *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό* 3(1): 115-137. https://www.researchgate.net/publication/367653895_E_Autobiographia_tou_Basilia_Konstantinou_B'.
- Παπανίκος, Γ. Θ. (2023β). Η Μοναρχία στην Ελλάδα. *Αθηναϊκό Ακαδημαϊκό Περιοδικό*. 3(1): 61-79. https://www.researchgate.net/publication/367166928_E_Monarchia_sten_Ellada_-_Monarchy_in_Greece.

